

NEOPOZİTİVİZM, UZLAŞIMCILIK VE ELEŞTİREL RASYONALİZM

Birsen Durmaz

Bilimsel bilginin niteliğini ve bilimsel yöntemin değerini incelemek, bilimsel ifadelerin geçerliliğini tanıtlamak bilim felsefesinin temel amaçlarından bazılarıdır. İşte bu noktada filozoflar, bilimsel bilgiyi ve bilimsel yöntemi empirist ve rasyonalist açılardan ele alarak doğa bilimlerinin tabanı sorununa çeşitli yaklaşımlarda bulunmuşlar ve bu sorunu epistemolojik olarak temellendirmeye çalışmışlardır. Bilim felsefesinin ilk dönemlerinde yaygın olan anlayış, bilimsel bilgiyi sağlam ve kesin bilgi olarak gören, bilimsel bir hipotezin olgulardan yola çıkıp yine olgularla, deneysel araçlarla doğrulanması gerektiğini öne sürülen neopozitivizmin doğrulamacı anlayışıydı. Empirist ve pozitivist geleneğin bir ürünü olan ve doğa bilimleri felsefesine uzun süre hakim olan bu akımın en önemli versiyonu olan "Mantıkçı Empirizm" in yanlışları, yetersizlikleri, ilk kez doğa bilimleri felsefesini rasyonel temellerle yapılandırmaya yönelik Karl Popper tarafından farkedildi. Popper'in bu rasyonalist yönelimli bilim felsefesinin çıkış noktası, neopozitivizmin kök-tenci empirist anlayışının bir eleştirisine dayanır.

Neopozitivizm, bilimsel bilginin geçerliliği konusunda "doğrulanabilirlik" ölçütünü kabul eder ve bilimsel bilginin geçerlilik ölçütünün yalnızca deneysel, olgusal dünya olduğunu ileri sürer. Neopozitivizmin bu anlayışı ile deneysel bilimlerde bilgi olarak 'geçerli' sayılan şey, şu anda ilkece vazgeçilebilir ya da değiştirilebilir olan bir kavrayış tarzına göre gerçekleştirilmiş, bir doğrulama etkinliği ile elde edilmiştir. Bu anlamda bilim-de "geçerlilik" in bir başka anlamı da yoktur.(1) Eleştirel bir kuramın nasıl olması gerektiği konusunda, kuramların sınanması ve dolayısıyla da bilimin gelişmesiyle yakından ilgili olan Popper, neopozitivizmin yanlışlarının farkındaydı. O, mantıkçı pozitivistizmin, anlamlı bilimsel önermelerle anlamsız önermeler arasında bir ayırım yapmak ve metafiziği reddetmek amacıyla ortaya koyduğu, mantıksal ve olgulara dayanan, doğrulanabilirlik çözümüne karşı çıkmıştır. Popper'a göre ilk olarak tekil önermeler deneysel açıdan ister doğrulanabilir olsunlar ister olmasınlar, bilimsel yasalar gibi tümel önermelerin doğrulanamayacağı kesindir. Dolayısıyla da doğrulama ilkesi yalnızca metafiziği değil, bütün doğa bilimini ortadan kaldırmaktadır. İkinci olarak da doğrulama ilkesi her türlü metafiziğin anlamsız olduğunu ilan etmektedir. Oysa tarihsel olarak, bilim metafizikten çıkmıştır.(2) Daha sonra Popper, doğrulanabilirlik ölçütüne dayanan bilimsel anlayışı, rasyonalist anlayışıyla eleştirmeye devam etmiş ve bilimin özelliğinin doğrulanabilir değil, yanlışlanabilir olduğunu savunmuştur. Buradan hareketle Popper, bir yandan bilimsel kuramların olgularla uygunluk içinde olmaları gerektiğini kabul eder, ancak diğer yandan böyle bir kuramın, mevcut bir olgu tarafından yanlışlanmaya açık olması gerektiğini de vur-

gular. Ayrıca Popper, bazı kuramların olgulara uygun görülmesinden dolayı, bu kuramların olay ve olguları açıkladığına inanıldığını, bu gibi kuramları da yanlışlama olanağı olmadığını söyler. Örneğin Marks'ın, Freud'un ve Adler'in görüşleri Popper'e göre bu tür kuramlardır ve bu kuramları çürütebilecek bir olgu tasarlanamaz. Çünkü gözlenen her olayın kurama uygun olduğu kabul edilir. Buna göre bilimsel olmanın ölçütü doğrulanabilirlik değil, olgular tarafından yanlışlanabilirliktir. Popper bilimsel kuramların savunulabilir değil, sınanabilir olduğunu ve bilimsel önermelerin nesnellüğünün de, öznel arası sınanabilir olma koşulunu taşıyan önermelere bağlı olduğunu vurgular. Bu noktada Popper, olguların kurama uygunluğu söz konusu olduğunda, böyle bir kuramı hiçbir deneysel sonucun ve gözlemin desteklemediğini, dolayısıyla bilimsel bir bilgi taşımadığını, ancak bir gözlem ya da olgu tarafından yanlışlanabilirse, sınanabilir ve bilimsel olacağını ileri sürer. Ayrıca Popper'a göre doğrulanabilirliği bilimsel olmanın ölçütü olarak kabul etmek, bir kuramla öne sürülen bir genellemenin bütün örneklerini gözlemlemenin imkansız olduğu tehlikesini de beraberinde getirir. Mantıksal kuruluşu bakımından tümdengimsel bir karakter taşıyan hipotezlerin tümevarım yoluyla tüketici biçimde doğrulanması imkansızdır. Popper, "Tüm kuğu kuşları beyazdır." Hipotezinin bütün örneklerinin, tüketici biçimde doğrulanmasının mümkün olmadığı örneğini göstererek, tek bir siyah kuğu kuşunun varlığının bu hipotezi tümden yanlışlayabileceğini ortaya koyar. Popper'ın de dediği gibi, "Bir doğa yasasının doğrulanması, yalnızca kapsamında bulunan tüm olaylar tek tek görgül olarak belirlenebilir ve sonuçta tüm olayların kendisiyle tutarlı olduğu saptanabilirse mümkündür. Ve bu da asla gerçekleştirilemez." (3)

Sonuç olarak Popper, ilk başta batılı toplumların bilim hakkındaki görüşlerini benimseyen ve bilimsel bilginin geçerliliğini, bilginin olgular tarafından doğrulanmış olmasına bağlayan neopozitivizme karşı çıkarak, bilimsel bilginin tam olarak doğrulanamayacağı görüşünü savunur. Çünkü ona göre bilimsel kuramlar, olgular dünyası ile tam olarak örtüşmez. Hatta Popper'a göre bilimsel bir konu hakkında birden fazla kuramın var olmasının kaynağı da budur.

Yalnızca bilimsel önermelerin sınanabilirliğini ve yanlışlanabilirliğini kesin olarak sağlayacak kurallar getirmeyi amaçlayan Popper, M. Schlik, H. Hahn, O. Neurath, V.Kraft, F.Kaufmann, R.Carnap, P.Frank, E.Kalla, F.Waismann gibi bilim adamı-düşünürlerin yer aldığı, Viyana Çevresi Düşünürlerinin "anlam" problemiyle ilgilenmelerine karşı çıkar. Metafizik önermeleri bilimsel önermelerden ayırmak için, anlam problemini ileri sürmekten kaçınan Popper, 'sınırlandırma', yani bilimsel olan önerme ile bilimselmiş gibi olan, sahte önermenin ayrılması üzerinde durmuştur. Popper için bu sınırlandırma işlemi bilimsel kuramın bir özelliğidir. Çünkü bilimsel kuramlar bazı olguları açıklar, bazılarını ise yasaklar. Bilimsel kuramın gücü de buradadır. Ancak bilimselmiş gibi görünen kuramlar olgular yığınına sınırlandırma yapmadan açıklama amacını taşır. Gerçek bir bilimsel kuram ise, kapsamı dışında kalan, yasaklanan olguları açıkça gösterir. Bu onların deneyimsel içerikleri ile ilgilidir. Buradan hareketle bilimin kullandığı yöntemleri çözümlemeye çalışan ve bu amaçla bir bilgi kuramı bilimsel araştırma mantığı yapan Popper'ın, bilimsellik ölçütünü 'yanlışlanabilme' olasılığına bağlayan görüşlerini daha iyi açıklamak için, O'nun bu konudaki eleştirilerine devam etmekte yarar var. Popper bir kavramın de-

Neopozitivizm, Uzlaşıcılık ve Eleştirel Rasyonalizm

neysel, olgusal içeriğinin, bu kuramı yanlışlayabilecek önermelerden meydana geldiğini söyler. Eğer olgular hakkında yeni bir bilgi ortaya konulmak isteniyorsa, kuramın sınırları dışına çıkmak gerekir. Bu durumda Popper, daha önce de belirtildiği gibi, kuramın gücünü bir kuramı yanlışlayabilecek, ona karşıt olan olguların açıklamasına götüren, sonsuz sayıda önermelere ve kuram dışında kalan olgulara bağlamaktadır. O halde bilimsel tutum, kuramı yanlışlayabilecek deneyler peşinde koşmak olmalıdır. Popper sınırlandırma ayrıacı olarak kabul ettiği yanlışlanabilirliği, 'tümevarımsal-mantıksal' sınırlandırma ile ya da olgucu sınırlandırma ile karşılaştırarak ortaya koyar. Popper'a göre olgucu sınırlandırma, tüm 'anlamli' önermelerin sonuçta karar verilebilir olmasıyla eşdeğerdir. Mantıksal olarak deneyimle doğrulanmış olan özel önermelerden kuramların ortaya çıkması olanaksızdır. Çünkü bu yöntem ile kuramlar görgül açıdan doğrulanamaz. O halde doğrulanamayan önermelerin de görgül olarak ya da anlam olarak kabul edilebileceği bir ölçüt seçilmelidir. İstelik deneyimle sınanabilecek bir dizgeyi anlamli, bilimsel olarak kabul etmek, sınırlandırma ölçütü olarak dizgenin doğrulanabilirliği değil, yanlışlanabilirliği düşüncesini içinde barındırmaktadır. Yani böyle bir sınırlandırma, dizgenin olumlu olabileceğini değil, dizgenin mantıksal biçimine bakarak sınama yöntemiyle olumsuz olacağını ortaya çıkarır. (4)

Sonuç olarak Popper'a göre, tümevarımsal-mantıksal sınırlandırma gereksiz ve amaçsızdır, aynı zamanda çelişkilere de yol açabilir. Olgucu sınırlandırma ve anlam problemiyle uğraşan doğalcı yaklaşım, eleştirel değildir. Böyle bir yaklaşım ancak bilgi yerine saptamalar, dolayısıyla da dogmalar ortaya çıkarır. Popper ayrıca kuram oluşturmanın bir öğrenme işlemi olduğunu, bu işlemin de tümevarımsal olmayan bir şekilde geliştiğini söyler. Tümevarımsal süreç sonuçta, sürekli aynı şeylerin tekrarlanması ve bunlardan bir sonuç çıkarılmasıdır. Ancak öğrenme tümevarımsal bir süreçtir. Başka bir deyişle öğrenme, genel bir yargıyı eleştirerek, yanlışlayarak bilgiye ulaşma işlemidir. "Bir olayın nedenini açıklamak, onu betimleyen önermelerin yasalardan ve sınır koşullarından tümdengelim yoluyla türetilmesidir." (5) O halde bu durumda, ilk olarak kuramı yanlışlayan durumlar ortaya konulur, daha sonra yeni bir kuram oluşturulur ve bu yeni kuramdan sınanabilir olan önermeler tümdengelim yoluyla türetilir, son olarak da gözlemle yadsıma aşaması gelir. Artık bu noktadan sonra kuramlar arasında bir tercih yapılabilir. Böylece Popper, tümevarımı temele alan empirist yaklaşımdan ayrılarak, kuramın gözleme temel olduğunu, tek başına gözlemin anlamsız olduğunu vurgular. Kuramlar aynı bir dünya yaratmamızı sağlayan tasarımlarımızdır. Kuramları gerçek dünyayı yakalamak için bir ağı olarak kullanırız. Popper'ın sözleriyle ifade edilirse; "Kuram dünyayı kuşatmak, ussallaştırmak, açıklamak ve ona egemen olmak amacıyla attığımız ağıdır. Durmaksızın bu ağın gözlerini daraltmaya çalışırız." (6)

İşte Popper, bilimsel bilgiyi deneysel yoldan denetlemeyi savunan ve doğrulanabilirliği bilimsel yöntemin ölçütü olarak kabul eden anlayışı, bilim felsefesinde rasyonalist yönelimli felsefesiyle bu şekilde eleştirir ve 'Eleştirel Rasyonalizm' anlayışını geliştirir. Ancak Popper'ın eleştirel yaklaşımı, 'Uzlaşımci' anlayıştan etkilenmesiyle ve uzlaşımıcılığı eleştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Onun yanlışlanabilirlik ilkesine dayanarak oluşturduğu eleştirel rasyonalist anlayışını, daha önce üzerinde durulan noktaları gözden

kaçırmadan, uzlaşımçı anlayışla birlikte ele almakta yarar var.

Uzlaşımçılık başlangıçta iki Fransız bilim adamı ve filozof Poincare ve Duhem'in, daha sonra da Dingler ve Ajdukiewicz'in çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Uzlaşımçılığın hareket noktası bilimde daha yüksek düzeyde bir uzlaşımın olduğu düşüncesidir. Bilimsel bilgi bu anlayışa göre, özneler arası bir uzlaşımı gerçekleştirmeden elde edilemez. Oysa Popper'a göre, "yalnızca yasalara uygun ortaya çıkması ve yeniden oluşturulabilmesi nedeniyle, ilke olarak özneller arası sınanabilir ilişkilendirmeler, bilimsel bir önem taşımaktadır." (7)

Bunların yanı sıra uzlaşımçılık, bilimsel kuramların kurulmuş, konulmuş şeyler olarak birer konstrüksiyon olduklarını ileri sürer. Bu görüş uzlaşımçılığı, kuramların tümevarım yoluyla elde edildiğini ve olgulara dayandığını savunan deneyimcilikten ayırır. Buradan yola çıkarak uzlaşımçı görüş, deneysel alanın tek bir kuramla değil, birden fazla kurulmuş olan kuramla açıklandığı şeklinde bir anlayışa sahiptir. O halde bu anlayışa göre, bilimsel kuramların geçerliliği sorunu, Popper'ın de savunduğu gibi, deneysel denetleme ölçütüyle çözümlenemez. Uzlaşımçılığa göre çözüme ancak, bilim adamlarının çeşitli kuramları karşılaştırarak, bu kuramlardan birini tercih etmeleriyle ve uzlaşım ile ulaşılabılır. Kuramların tercih edilmesi konusundaki uzlaşım, deneysel verilere başvurularak elde edilemez. Bilimsel kuramların tercih edilmesindeki ölçüt, "Düşünme Ekonomisi"dir. Bu ölçüt çeşitli kuramlar arasında, basit olmayı göz önünde bulunduran bir tercih yapılmasını sağlar. Dolayısıyla da bilimsel bir kuramın kabulü ya da yadsınması için bir zorunluluk kalmaz. Popper, uzlaşımçılığın, bilimsel kuramların deneysel verilerle doğrulanamayacağı görüşünü kabul etmekle birlikte, O, bilimsel kuramların deneysel karakterlerini deneysel yoldan doğrulamanın imkansız olduğunu, ancak deneysel yoldan yanlışlanmanın olanaklı olduğunu belirterek,, yanlışlanabilirlik ilkesine dayanan kendi anlayışını geliştirmiştir. Buradan hareketle Popper, kendi bilim felsefesinin uzlaşımçılıkla bağdaştırılmayacağını savunur. Çünkü Uzlaşımçı anlayış kabul edildiği takdirde, bilimsel ifadelerin geçerliliği ve bir kuramın deneysel içeriğinin bir görüntü olup olmadığı sorunu çözümlenemez. Popper, uzlaşımçılığın ulaştığı, bir kuramın denetlenme koşullarının deneysel yoldan gerçekleştirilemeyeceği şeklindeki yorumuna katılır, ancak yine de bu yorumun bilimsel yöntemin uygun bir çözümlemesini veremeyeceğini ve bu nedenle de uzlaşımçılığın, bilimsel kuramların bilimsel değerini şüpheli duruma düşürebileceğini ileri sürer.

Uzlaşımçılık, bilimsel bir kuramın geçerliliğinin deneysel yoldan denetlenebilme olanaksızlığının nedenini, kuramdan bağımsız olan gözlem olgularını kabul etmenin yöntemsel bir yapıtı olacağı düşüncesinde bulur. Burada kuram ile deneyim arasındaki döngüsellik ortaya çıkar. Ancak bu döngüsellik, kuramın deneysel yolla testi edilebilmesiyle ortadan kaldırılabilir. İşte bu noktada Popper, uzlaşımçıların bunun gibi pek çok şeyi gözden kaçırdığını savunur. Popper'a göre asıl önemli olan nokta, deneysel bilimlerin ortaya koyduğu kuramların deneysel yoldan denetlenebilir özellikte görülmeleleridir. Bu kuramlarda, kuramın temelini oluşturan kurallar değiştirilebileceği için deney verileri de duruma göre kurama uygun şekilde yorumlanabilir.

Kısaca Popper, deneysel bilimlerde kuramların deneysel içerikli olduğu iddiasıyla ortaya çıktıklarını ancak aynı zamanda her kuramın, birer konstrüksiyon olmalarından do-

layı deneyimi de aştığını belirtir. Buna ek olarak Popper, bu kuramların, deneysel yoldan düzeltilme olanağını içerinde barındırmaları gerektiğini vurgular. Popper'a göre bilimsel kuramlar yapıtı ve totolojilere dönüştürülmemeli, aksi takdirde bu tür girişimler yani uzlaşıcılığın denemeleri, kuramların dogmatikleştirilmesi tehlikesine yol açar. Buradan hareketle Popper'ın uzlaşıcılığı çok yönlü eleştirisini özetlediğimizde karşımıza ilk olarak uzlaşımçı anlayışın, empirist ve neopozitivist bilim felsefesinin, tümevarıma dayanan doğrulamacı anlayışının yanlışlarını ortaya çıkarmasını, Popper'ın haklı bulması çıkar. Bununla birlikte Popper, uzlaşımçı kuramları mantıksal kuruluşlar olarak gören, konstrüktivist bilim felsefesinin, kuramlar ile olgular arasındaki bağı koparttığını ve bilimsel kuramların birer mantıksal kurmaca olduğu düşüncesinin gelişmesi tehlikesini de beraberinde getirdiğini belirtir. Popper'e göre uzlaşımçı anlayışta karşımıza çıkan güçlükler aslında, bu bakış açısının doğa bilimlerine yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Çünkü uzlaşımçılara göre doğa bilimleri, salt kavramsal bir yapıdadır. Dolayısıyla bu yapı bizim belirlediğimiz doğa yasaları tarafından belirlenir. Sonuçta doğa yasaları uzlaşımçı yaklaşıma göre, gözlem ve ölçmenin ne olduğunun bu yasalar tarafından belirlenmesi nedeniyle hiçbir gözlemlerle yanlışlanamaz. Gerçekte hedeflenmesi gereken, yeni oluşturulacak kuramlar yardımıyla, yeni olgular bulmak amacıyla yanlışlayan deneyleri saptamaktır. Popper'a göre bu, yeni deneyimler dünyasına ve kuramlara karşı yeni kanıtlar bulmaya götürülen bir başarıdır. Ancak uzlaşımçılar böyle bir başarıyı görmezden gelirler, hatta bu yeni yapıyı "bilimin çöküşü" olarak nitelendirirler. Onlara göre kuramlar arasında bir tercih yapabilmenin tek yolu, tanımlardan oluşmuş olan en yalın dizgeyi seçmektir. Dolayısıyla yanlışlanabilirlik, kuramları birbirlerinden ayıramayacağından uygun bir sınırlandırma ayırıcı olamaz. İşte bu bakış açısı, uzlaşımçılığın, Popper'ın anlayışıyla bağdaşmasına engel olur. Popper'ın bilim felsefesi, bir kuramın yanlışlanabilirliğinin o kuramın hatalı olduğunu değil, geçeklikle ilişkili olduğunu gösterdiğini savunan anlayışa dayanır. Onun felsefesinde yanlışlanabilirlik, kuramların yapıtı haline gelmemesi için bir garantidir. Bilimsel bir kuramın gücü daha önce belirtildiği gibi, kuramın yanlışlanabilirliğine bağlıdır. Bu yaklaşımıyla Popper'ın eleştirel rasyonalizmi, kuramların içeriklerini saptamada başarılı bir ölçüt getirir. Popper'ın eleştirel rasyonalizmine bu kısa geri dönüşten sonra denilebilir ki; eleştirel rasyonalizmin yanlışlama ilkesi, uygulanabilir kuramların bulunması ve o gün için geçerli olan, yürürlükteki kuramların sınanmasını sağlayarak, bilimin ilerlemesine katkıda bulunmak gibi bir işleve de sahiptir.

Tüm bunlardan hareketle Popper'ın uzlaşımçılığa getirdiği eleştirilerin genel olarak, bir kuramın geçerliliğinin, otoriter bir güce sahip uzlaşımçılara bağlı olmaması gerektiği düşüncesi merkezinde yer aldığı söylenebilir. Buna göre Popper, bir kuramın geçerliliğinin, ancak o kuramın meşruluğunu ve kabulünü sağlayacak şeylere karşıt anlayışların eleştirisine dayanan, eleştirel bir yaklaşımla saptanabileceğini belirtir. Her kuram yanlışlanabilme potansiyelini taşır ve yanlışlanabilirlik eleştirel bir yaklaşım için temel ölçütüdür. Son olarak eleştirel rasyonalizm ile ilgili söylenmesi gereken nokta, bu anlayışın dogmatikleştirme eğilimine karşı çıkmasıdır. Bu dogmatikleştirme karşıtı tutum, bilgi kuramı temelinde gerçekleşir. Ayrıca bu anlayışta bilgi, her şeyden önce insan için mümkün olan bir bilgidir. Akıl sonludur ve kendi sınırlarını bilir. Ancak akıl, sınırlarını kendi olanakları

çinde aşarak, kendisini akıl olarak ortaya koyar. Eleştirel rasyonalizmin nomları da bu noktada, rasyonalizmin eleştirel ölçütleridir.

Popper'ın Bilim Felsefesinin Eleştirisi

İleri sürdüğü görüşlerle bilim dünyasında büyük yankılar uyandıran Popper'ın bilim felsefesi günümüzde de hala tartışılmaktadır. Popper'ın eleştirel rasyonalizmine getirilen eleştiriler genel olarak, böyle bir anlayışın, Antik felsefenin "Mutlak Doğruluk" ve "Öz-neden Bağımsız Gerçeklik" düşüncesine bağlı olduğu, bu nedenle de Popper'ın doğruluk anlayışının hem doğruluğu erişilebilir olmaktan çıkardığı hem de antik metafiziğe saplanıp kaldığı şeklindedir. Bu eleştiriler, Popper'ın, bilimsel kuramların doğrulanabilir değil yanlışlanabilir olduğu görüşünü kabul ederler, ancak Popper'ın bu konudaki saptamalarının, bilim kuramının metodolojisinin daralmasına yol açtığını savunurlar. Ayrıca eleştirel rasyonalizmin formel mantığı temel olarak almasının, bilimin uyguladığı yöntemin mantığının, bilimin pratiğine uymayan yanılılı bir yorumunu ortaya çıkardığı belirtilir.(8) Şimdi bu eleştirilerin dayanaklarını ve ulaştıkları sonuçları ana hatlarıyla serimlemeye geçelim.

Aslında Popper'ın anlayışına yöneltilen eleştirilerin amacı; deneysel denetlenebilirliğin, yanlışlama yanında başka ölçütlere de baş vurulmasını sağlayacak şekilde gerçekleştirilebileceğini, bilimsel kuramların, Popper'ın savunduğunun aksine, formel mantığın prosedürlerini tamamen takip etmediklerini ve bilim adamlarının tümevarımla ulaşılan genelleştirmeleri, eleştirel bir denetimden geçirmek için yanlışlamaya yönelmeyeceklerini göstermektir. Bu amacın dayanağı, Popper'ın yanlışlama ilkesine dayanan ve eleştirel rasyonalist bilim felsefesinin, bilimde koşulsuz bir kesinliğe ulaşılamayacağını, ancak bilimin amacının da yine doğruya yönelmek olduğunu öne sürerek bir güçlüğü yol açtığının düşünülmesidir. Yani Popper'da doğruluğun hem ulaşılamayacak bir şey olmasının hem de varsayılmasının, bilimin doğruluğa doğru nasıl ilerleyeceği problemini ortaya çıkardığının düşünülmesidir. Ayrıca Popper'ın felsefesinin, bilimsel yöntemi tek yanlı ve yüzeysel bir şekilde kavradığı, bilim kavramının anlamını daralttığı ve bilimin pratiğine uygun olmayan bir ölçüt ileri sürdüğü düşünülmektedir. Örneğin kuramların doğrulanma sürecinde, kurama aykırı deney verileri ile karşılaşıldığında, bilim adamının o kuramı sarsıntıya uğramış, işe yaramaz olarak nitelendirip, bir kenara atmayacağı söylenir.(9) Bu eleştirilere yanıt verebilmek, Popper'ın felsefesine ancak daha farklı noktalardan bakmakla mümkün olabilir.

Popper'ın amacı ilk başta, bilgi kuramsal açıdan haklı olduğunda, doğruya ulaşmaktır. Ancak O, doğruya ulaşıp ulaşılmadığının tam olarak asla bilinemeyeceğini de ekler. Popper hiçbir şeyin kanıtlanamayacağını söylerken gerçekte, hiçbir kuramın sonul anlamda doğru olduğunun söylenemeyeceğinin altını çizmek istemiştir. Burada önemli olan her zaman daha iyi kuramların ortaya çıkabileceğini kavramak ve eleştirel aklın yaptığı gibi, var olan bilgiyi aşma girişiminde bulunmaktır. Çünkü bu durumda var olan kuramları sınamak ve yeni kuramlar geliştirme imkanı doğacaktır. Popper'a göre, Einstein'ın 'Relative' kuramı da bu şekilde geliştirilmiştir. Einstein kuramını oluştururken, Newton'un kuramı gibi, var olan kuramların ötesine geçmek istemiş ve kendine hep, hangi olguların kuramını yanlışlayabileceğini sormuştur. Tüm bunlar, Popper'ın eleştirel rasyonalizminin

kendi tutumunu yadsımak zorunda kalacağını göstermez. Tersine Popper, kendi kuramını da, birbirleri karşısında yanlışlanabilmeye açık olan kuramlar arasında göyerek, kuramını tutarlılığını desteklemektedir. Buna en önemli kanıt, Popper'in örnek olarak, Einstein'in kendi kuramının kusurlu olabileceğini düşünerek, daha iyi bir kuram geliştirmeye çalışmasını göstermesidir.

Popper'a göre, Newton'un kuramının bir cevabı olduğu her soruya, Einstein'in kuramının da bir cevabı olmasının, buna karşın Newton'un kuramının cevap veremediği, Einstein'in kuramının ise totolojik olmayan bir cevap verebildiği soruların var olması, Newton ve Einstein'in kuramlarının birbirleriyle karşılaştırılabilen ve yarışan kuramlar olarak oluşturulduğunu gösterir.(10) Bu da bilimsel kuramların bu şekilde ortaya çıkarak, bilimin gelişmesine katkıda bulduklarının bir göstergesidir. Popper'in dediği gibi, deneyimin bilimsel araştırmalara katkısı ancak bu şekilde, yani farklı tahminlerin, varsayımların deneyimlerle ayıklanıp, yerine daha iyi ve daha yeni tahminler aranmasıyla olmaktadır. Popper'in amacı, kendi kuramı da dahil olmak üzere bütün kuramların sınanabilir sonuçlarını, olası yanlışlarını ortaya koymak için deneysel koşulların aranması, kendi deyimiyle "kan alınabilecek damarların alınması"nın zorunluluğunu hatırlatmaktır. Burada görülmesi gereken, Popper'in bilimsel yöntem konusunda bir araştırma mantığı geliştiren, rasyonalist ve eleştirel bir yanlışlanabilirliği olmasıdır.

Popper'in tümevarıma ilişkin yorumuna karşı geliştirilen eleştiriler ise Hume ve diğer empiristlerin, 'tümevarım sorunu' üzerindeki yorumlarına dayanmaktadır. Bu yorumlar, Russell'in dediği gibi, bir tek tümevarım ilkesinin deneyden bağımsız bir mantık ilkesi olduğunu ve tümevarım olmadan bilimin imkansız olduğunu kanıtlar. Genel olarak Popper'in tümevarım sorununa yaklaşımı, tümevarımsal yolun yanlışlayıcı bir hipotez için geçerli olduğu ileri sürülerek eleştirilir. Popper tümevarım sorununa getirdiği çözümde, daha önce belirtildiği gibi, "Bütün kuğular beyazdır" önermesini örnek vererek açıklama yapar. Tümevarımla ile ulaşılmış bu önerme gibi deneysel genellemelerin, mantıksal olarak doğrulanamayacağını ancak yanlışlanabileceğini belirtir. Bu da Popper'in ulaşmak istediği, bilimsel kuram ve yasaların sınanabilir olması, yanlışlamaya açık olması sonucunu doğurur. Burada Popper'in amacı, savunulduğu gibi, yalnızca tümevarımı mantıksal işlevi bakımından eleştirmek, tartışmak değildir. Onun amacı aynı zamanda tümevarımın vazgeçilebilir bir kavram, bir efsane olduğunu göstermektir. Aslında doğruya ulaşma çabasıyla, bilimde her türlü dogmatikleştirmeye karşı çıkan, bilimsel yöntemin sorunlarını iç çelişkilerini saptamaya çalışan Popper'in tümevarım sorununa yaklaşımı, bu açıdan bakıldığında anlaşılabilir. Popper'in tümevarım kavramına yaklaşımını, Hume'un nedensellik ve töz kavramlarını eleştirisiyle karşılaştırarak haklı çıkarmak mümkündür. Bilindiği gibi Hume'un nedenselliği ve töz kavramlarını eleştirisindeki tutumu, her ne kadar Popper'in tümevarımı eleştirisinden farklı da olsa, bu dogmatikleşmiş, doğaya yüklenen, zorunlu kavramlardan vazgeçilebileceğini göstermiştir. Popper da aynı şekilde bilim için zorunlu olarak görülen, dolayısıyla da dogmatikleşmiş tümevarım ilkesinden vazgeçilebileceğini göstermeye çalışarak, kabul edilebilir olan bir çözüm sunar. Nedensellik ve töz gibi zorunlu olarak görülen, dogma haline gelen kavramlardan vazgeçmeyi kabullenmek nasıl bazı insanlar için zor olmuşsa, aynı şekilde Popper'in tümevarımsal yöntemden vaz-

geçilebileceği şeklindeki görüşleri de sert eleştirilerden kurtulamamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Popper'in eleştirel rasyonalizmine karşı tutum genellikle, onun, birçok düşünürün karşılaştığı güçlükleri keskin bir yol seçerek çözümlenememesine yöneliktir. Popper'in izlediği bu yol bilim adamları tarafından çoğunlukla yanlış anlaşılmıştır. Popper'in bilginin yükselmesi ve bilimsel yöntem ile ilgili ölçütü bilim adamlarını ikna edememiştir. Hatta Popper'i, bilim adamlarının bilimsellikten uzak olduklarını söylemekle, bilimsel kuralları yıkmakla ve tanımlayıcı olmaktan çok kural koyan, normatif bir bilim anlayışı geliştirmekle suçlanmıştır. (11) Ayrıca Popper'in getirdiği ölçütün bir yandan bilim adamını doğrulanabilirlik kaygısıyla sınırlı olan çalışmalar yapmaktan kurtardığı, diğer yandan da bazı güçlüklerle yol açtığı söylenir. Tanrının tinimize koyduğu bir ide olarak açıklaması gibi bir hipotezi yanlışlama olanağı olmadığı, ancak Popper'in bu hipotezi olgulara dayanmadığı için bilimsel olarak da görmediği, bu yüzden Popper'in yanlışlama ilkesinin, olgulara dayanılarak yapılan ters yönlü bir doğrulama ilkesi olduğu düşünülür. (12) Fakat burada Popper'in, mantıkçı olguculuğun bilim olanla olmayanı ayırt etmek için ileri sürdüğü ölçütün, metafiziği tamamen anlamsız sayarak, aslında bilginin ve bilimin gelişmesini tehlikeye düşürdüğünü gösterme amacı göz ardı edilmektir. Çünkü Popper, metafizik bir kuramın sınamadığı için bilimsel olmadığını, bununla birlikte böyle bir kuramın eleştirilip tartışılma imkanının bulunduğunu belirtmektedir. Böylece O, metafizik bir kuramın gelecekte bilimsel bir hale gelebileceği olasılığının bulunduğunu, atomcu fikrin de ortaya çıktıktan sonra sınanabilir hale gelmesiyle bilimsel bir kuram olduğu örneğini vererek göstermek istemiştir.

Son olarak, yanıtlardan çok sorulara sahip olduğunu düşünen bir filozof olarak Popper'in felsefi etkinliğe büyük bir önem vererek, felsefenin ve bilimin sınırlandırılmasına karşı çıkmasını; bilimin ancak felsefi bir çaba ve eleştiri yoluyla ilerleyebileceğini savunan eleştirel rasyonalizm anlayışının, bilim adamları ve mantıkçı olguculuğun temsilcileri tarafından eleştirilmesine, yine Popper'in cümleleriyle yanıt vermek yerinde olacaktır.

"Güvenilirliğe ve aşamalılığa değer vermekle, bilimsel araştırmanın yoluna en ağır engellerden biri konulmaktadır; bu, yalnızca sorgulamadaki cüretkarlığı değil, aynı zamanda sınamanın dürüstlüğünü ve katılığını da engelleyecektir. Haklı kalma hırsı bir yanlışlığa açıklık kazandırmaktadır: Bilgiye çürütülemez doğrulara sahip olma değil, vazgeçmeden, bütünüyle eleştirel doğrunun aranması, bilim adamını bilim adamı yapar. Yaklaşımımızda bir umutsuzluk mu seziliyor? Bilim yalnızca, pratik uygulamalarda kendini sağlaması gerektiği biçimindeki biyolojik görevini mi yerine getirebilir akılcı görevi çözümsüz müdür? Sanmıyorum. Bilim, hiçbir zaman kesin yanıtlar vermeyi ya da yanıtları olası kılmayı amaç edinmemiştir; tersine bilim, sonu olmayan ama hiçbir zaman çözümsüz de olmayan bir görevle tanımlanmıştır. Buna göre bilimin görevi, sürekli yeni köklü ve daha genelleşmiş soruları bulmak ve geçici yanıtları sürekli yenileriyle ve katlarıyla sınamaktır." (13)

Dipnotlar:

1. Doğan ÖZLEM, Felsefe ve Doğa bilimleri, İnk. Yay., İstanbul 1996, s.114

Neopozitivizm, Uzlaşımçılık ve Eleştirel Rasyonalizm

2. Bryan MAGEE, Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.44
3. Karl R. POPPER, Bilimsel Araştırmanın Mantığı(çev.İ.Aka-İ.Turan), Yapı Kredi Yay.,İstanbul 1998, s.87
4. Bkz. Karl R. POPPER, Bilimsel Araştırmanın Mantığı(çev.İ.Aka-İ.Turan), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1998 s.64-72
5. Karl R. POPPER, Bilimsel Araştırmanın Mantığı(çev.İ.Aka-İ.Turan), Yapı Kredi Yay. İstanbul 1998,s.83- 84
6. Karl R. POPPER, Bilimsel Araştırmanın Mantığı(çev.İ.Aka-İ.Turan), Yapı Kredi Yay. İstanbul 1998,s.83
7. Karl R. POPPER, Bilimsel Araştırmanın Mantığı(çev.İ.Aka-İ.Turan), Yapı Kredi Yay. İstanbul 1998,s.69
8. Elizabeth STRÖKER, Bilim Kuramına Giriş(çev.Doğan Özlem), Ara Yay., İstanbul 1990, s.123
9. Bkz. Elizabeth STRÖKER, Bilim Kuramına Giriş(çev.Doğan Özlem), Ara Yay., İstanbul 1990, s.103-139 Arası
10. Anthony O'HEAR, Karl Popper, London and New York 1996, s.54
11. Bkz. Elizabeth STRÖKER, Bilim Kuramına Giriş(çev.Doğan Özlem), Ara Yay., İstanbul 1990, s.103-139 Arası
12. Doğan ÖZLEM, Bilim Felsefesi(Ders Notları), İzmir 1981, s.14
13. Karl R. POPPER, Bilimsel Araştırmanın Mantığı(çev.İ.Aka-İ.Turan), Yapı Kredi Yay. İstanbul 1998, s316-317

Kaynakça

- 1.KÖNIG,Gert, Doğa Felsefesi, (çev.Doğan Özlem), "Güntümüzde Felsefe Disiplinleri",Ara Yay.,İstanbul 1990
- 2.MAGEE,Brian, Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982
- 3.O'HEAR,Anthony,Karl Popper, London and New York, 1996
- 4.ÖZLEM,Doğan, Bilim Felsefesi(Ders Notları), İzmir 1981
- 5.ÖZLEM,Doğan, Felsefe ve Doğa Bilimleri, İnkılap Yay.,İstanbul 1996
- 6.POPPER,Karl R., Bilimsel Araştırmanın Mantığı, (çev.İlknur Aka-İbrahim Turan), Yapı Kredi Yay. İstanbul 1998
- 7.POPPER,Karl R.,Tarihselciliğin Sefaleti(çev.Sabri Orman), İnsan Yay.,İstanbul 1998
- 8.STEGMİLLER,Wolfgang, Bilim Kuramı,(çev.Doğan Özlem) "Güntümüzde Felsefe Disiplinleri", Ara Yay.,İstanbul 1990
- 9.STRÖKER,Elizabeth, Bilim Kuramına Giriş, (çev.Doğan Özlem), Ara Yay.,İstanbul 1999